

2. Społeczna użyteczność ewaluacji

Social utility of evaluation

Sylwia Jaskuła

Akademia Nauk Stosowanych w Łomży

ABSTRACT

The fourth generation of evaluation is evaluation referred to as dialogical, democratic or social. The evolution of evaluation relating to 100 years of experience in its practical application has shown that its best model is included in the formula of socialization of the research process. Including various participants in the course of the research, generates a greater understanding of their essence, planning the course adapted to the needs of the local environment, as well as increasing the level of acceptance of the obtained research results. Taking into account the social context also increases the use of evaluation results and the preparation of development activities on their basis. Thus, the usefulness of evaluation increases with its social involvement.

Keywords: social evaluation, dialogical evaluation, usefulness of evaluation, social use of evaluation

STRESZCZENIE

Czwarta generacja ewaluacji to ewaluacja określana mianem dialogicznej, demokratycznej czy społecznej. Ewolucja ewaluacji odnosząca się do 100 lat doświadczeń jej praktycznego stosowania, pokazała, że najdoskonalszy model ewaluacji zawiera się w formule uspołeczniania procesu badawczego. Włączanie w przebieg badań zróżnicowanych uczestników, generuje większe

zrozumienie istoty analiz, zaplanowanie przebiegu dostosowanego do potrzeb lokalnego środowiska, a także zwiększenie poziomu akceptacji otrzymanych rezultatów badań. Uwzględnianie kontekstu społecznego zwiększa również wykorzystanie wyników ewaluacji i na ich podstawie opracowywanie działań rozwojowych. Tym samym użyteczność ewaluacji wzrasta wraz z jej społecznym zaangażowaniem.

Słowa kluczowe: ewaluacja społeczna, ewaluacja dialogiczna, użyteczność ewaluacji, społeczne wykorzystanie ewaluacji

Wstęp

Wiele obszarów ludzkiej działalności obejmowanych jest wspólnie zróżnicowanymi modelami monitoringu, kontroli, diagnozy czy pomiaru. Wszystkie one są istotne dla określenia stanu i stopnia zaawansowania działań, poprawności i terminowości ich realizacji, zgodności z założeniami czy planem ich wykonania. Wspomniane metody służą różnym podmiotom, zarówno tym prowadzącym działania, jak i je zlecającym oraz spełniają różnorodne funkcje, ale przede wszystkim służą kontroli. Konieczność ta może być uzasadniona obecnymi tendencjami w procesach zarządzania, które skupiają się wokół weryfikacji, nadzorowania i audytu, a rzadziej podejmują diagnozy mające charakter wspierający, motywujący czy rozwojowy. Wydaje się, że narzędzi kontrolujących podejmowane aktywności instytucjonalne lub pozainstytucjonalne wypracowano już wiele i mają one coraz doskonalszą strukturę. Wciąż brakuje mechanizmów i systemów wspierających, które pokażą, czy zaplanowane i przeprowadzane celowe przedsięwzięcie ma dla ich realizatorów, uczestników, ale i środowiska społecznego, konkretnie doświadczany sens, czy i w którym kierunku należy

je zmodyfikować, którym grupom społecznym będzie służyło, jak i czyje wartości zrealizuje.

We współczesne, ustawicznie rosnące potrzeby rozwoju, transformacji i doskonalenia działań, o mniej lub bardziej systemowym charakterze, już od wielu lat wpisują się badania ewaluacyjne. Na drodze ewolucji, zmieniając swoje generacje¹, a tym samym rozwijając swoje zastosowania i funkcje, ewaluacja stała się od lat osiemdziesiątych badaniami społecznie zaangażowanymi, o istotnej misji animowania potencjałów rozwojowych poprzez stymulowanie interakcji społecznych, dialogu i innowacji (Jaskuła, 2012). Tym samym wpisała się w strategiczne potrzeby podmiotowo nacechowanych, świadomych oraz celowych zmian społecznych i organizacyjnych, odchodząc od funkcji technokratycznych, sprawozdawczych i kontrolnych. Ostatnia, tzw. czwarta generacja ewaluacji, określana często ewaluacją dialogiczną, demokratyczną czy interakcyjną wprowadziła procesualne rozumienie badań ewaluacyjnych, ale także położyła mocny akcent na ich uspołeczniony i emancypujący charakter. Sfera celów, wartości, postaw i doświadczeń społecznych, jakie realizują poddawane ewaluacji działania, stała się w ten sposób stałym obiektem zainteresowania procedurami, ale i aksjologią badań ewaluacyjnych. Uspołeczniony proces ewaluacji nie wystawia arbitralnych ocen w oparciu o doświadczenie jednego czy kilku badaczy. Włącza on w proces badawczy osoby, grupy i instytucje zaangażowane w różny sposób

1. Egon G. Guba i Yvonne S. Lincoln w książce „Fourth Generation Evaluation” podzielili historię ewaluacji na cztery etapy określane mianem „generacji”, wyróżniając ewaluację: pierwszej, drugiej, trzeciej i czwartej generacji. W przyjętej klasyfikacji, obejmującej prawie sto lat ewolucji badań ewaluacyjnych, wskazali na istotnie różnicujące w poszczególnych generacjach cechy, stanowiące zarazem o meritum samego podejścia do możliwości zastosowania i wykorzystania ewaluacji.

w ewaluowane działania, dążąc do ustalenia, na drodze dialogu, wspólnych celów jego refleksyjnego i metodycznego wartościowania w oparciu o zaakceptowane społecznie kryteria.

Tak rozumiane badanie, bez wątpienia jest zadaniem trudnym i wymaga od badaczy z jednej strony odpowiedniego przygotowania, rozumienia i zaangażowania, a z drugiej odpowiednich umiejętności wykraczających poza stereotypowe kompetencje badawcze. Rola ewaluatora jest kluczowa w całym procesie ewaluacyjnym. Buduje ona relacje pomiędzy członkami zespołu badawczego i animuje ich zaangażowanie. Specyfika badania ewaluacyjnego niewątpliwie zależy od celu, któremu ma służyć, okoliczności, w jakich znajduje się proces, ale również od wiedzy, umiejętności, stylu pracy, wartości i zasad etycznych ewaluatorów (Patton, 2013, s. 23). Nie bez znaczenia są postawy społeczne, wyobrażenia i zawodowa dojrzałość organizatorów oraz realizatorów procesu ewaluacyjnego. Na ewaluatorach ciąży duża odpowiedzialność nie tylko za sam przebieg badań, ale przede wszystkim za uspołecznianie procesu. Ewaluator musi posiadać przede wszystkim zaufanie społeczne zbudowane na wiarygodności jego osoby, mieć rozwinięte poczucie odpowiedzialności moralnej, powinien być uwrażliwiony na sprawiedliwość i prawdziwość działań przez niego podejmowanych.

Ewaluacja stwarza możliwości wspierania rozwoju konkretnych działań, dokonując ich wartościowania w oparciu o przyjęte społecznie kryteria oraz podpowiadając właściwe drogi ewentualnych modyfikacji. Dodatkowo przeprowadzana w trakcie badań ewaluacyjnych ocena ma charakter kontekstualny, uwzględniający potrzeby i wymogi nie tylko osób projektujących działania, ale przede wszystkim osób, które są ich podmiotem. Takie uspołecznione podejście do procesu badawczego powoduje wzrost

zainteresowania ich wynikami wśród szerokiego kręgu odbiorców. Obie strony, mając świadomość własnej sprawczości w procesie badawczym, chętniej biorą udział w ich projektowaniu, przeprowadzaniu, a także wykorzystywaniu uzyskanych wyników. Warto zatem w obszar funkcjonowania zróżnicowanych instytucji i organizacji wprowadzić badania ewaluacyjne, od początku zakładając i projektując ich rolę w ewaluowanych działaniach. Niewątpliwie oprócz szkoleń, pokazujących strukturę i procedurę ewaluacji, konieczne jest wskazanie wyraźnej misji procesu ewaluacyjnego, która jest podstawowym elementem budowania kultury ewaluacyjnej. Jak pokazują dotychczasowe doświadczenia wdrażania ewaluacji w zróżnicowane obszary życia społecznego i instytucjonalnego w Polsce, odchodzenie od wieloletniej już tradycji jej rozumienia i stosowania, a także zatracenie jej społecznej misji, powoduje zagubienie ewaluacji, a często niechęć do jej stosowania.

Spółeczna misja ewaluacji

Rosnące w Polsce zainteresowanie badaniami ewaluacyjnymi jest konsekwencją procesów demokratyzacji i urynkowania oraz transformacji społecznych w wielu dziedzinach życia, jakie rozpoczęły się w latach dziewięćdziesiątych. Od tego czasu ewaluacja rozszerza swój zakres, jednocześnie specjalizując i uspołeczniając swoje funkcje oraz cele. W wielu obszarach jej realizacji nie zawsze do końca właściwie jest rozumiana, a w związku z tym – stosowana. Niewątpliwie pierwszy okres wprowadzania i uprawiania ewaluacji w Polsce był procesem jej poznawania i popularyzacji, z którym mogły się wiązać pewne zagrożenia, zagubienia i przekształcenia, w tym uproszczenia interpretacji i przeprowadzania pełnej procedury badań. Warto zauważyć, że sposób uprawiania ewaluacji jest ściśle powiązany ze sposobem jej definiowania. Zawężenie per-

cepcji jej rozumienia może sprowadzić ewaluację jedynie do technik pomiaru, procesu zbierania danych, analizy czy oceny badanej rzeczywistości, pomijając jej procesualny i społeczny charakter.

Wśród wielości definicji ewaluacji i toczących się wokół jej rozumienia polemik, jedno jest niepodważalne: rdzeniem samego pojęcia *evaluation* jest kategoria wartości – *value*. Michael Quinn Patton, w swojej definicji rozumienia ewaluacji, podkreśla istotność owych wartości twierdząc, iż żadna ewaluacja nie może być pozbawiona świadomej koncentracji na ich rozpoznawaniu, analizie i objaśnianiu. Autor książki „Utilization – Focused Evaluation” podkreśla użyteczną rolę ewaluacji, która wyraża się w stopniu wykorzystania wyników badań. Według niego wnioski z badań mają szansę być zagospodarowane przez użytkowników ewaluacji w tym większym zakresie, im większe jest zrozumienie i udział zróżnicowanych aktorów tzw. sceny ewaluacyjnej w projektowaniu samego badania. Kluczowe dla procesu ewaluacyjnego wartości, w oparciu o które odbywa się wnioskowanie, muszą być wynegocjowane demokratycznie. Ten dialog otwiera drogę do uczenia się, a następnie rozumienia i akceptującego wykorzystania wyników przeprowadzonej ewaluacji.

Początek lat 80. skutkowało porozumieniem przedstawicieli największych instytucji zajmujących się badaniami ewaluacyjnymi, którego efektem była wypracowana definicja ewaluacji, rozumianej jako „systematyczne badanie wartości lub zalet jakiegoś obiektu” (Joint Committee on Standards for Educational Evaluation, 1981). To krótkie określenie, zawiera wiele kluczowych elementów wskazujących na wykraczanie badań ewaluacyjnych poza pytania: „Co chcemy wiedzieć?” i „Jak oceniamy badane działanie?”. Sięga ona do poszukiwania celu, roli i funkcji badań ewaluacyjnych w perspektywie długo – i krótkoterminowej, a przede wszystkim

odwołuje się do kontekstu środowiskowego, którego rola nie ogranicza się tylko do określenia hierarchii wartości, a odnosi się do szerszego ich postrzegania oraz stosowania w teraźniejszości i przyszłości.

Ewaluację należy rozumieć jako „uspołeczniony proces zmierzający do określenia wartości danego obiektu lub działania według przyjętych na drodze dialogu kryteriów w celu jego udoskonalenia, lepszego rozumienia i rozwoju” (Korporowicz, 2009, s. 16). Tym samym nie może być ona mylona z „oceną”, „akredytacją”, „parametryzacją” czy „mierzeniem”. Istniejąc w konkretnym kontekście społecznym, jest wrażliwa na jego potrzeby i oczekiwania, jednocześnie stanowiąc często bodziec rozwojowy. Daleko jej zatem jedynie do technik kontroli, analizy i wąskiej oceny badanej rzeczywistości. Jako systematyczne badanie wartości programów i strategii społecznych, staje się ona „dyskursem, dialogiem i negocjacją” (Korporowicz, 2010, s. 33). Początek samego procesu ewaluacji to debata pomiędzy zainteresowanymi stronami w celu ustalenia jej podstawowych elementów, jakimi są nie tylko zasadniczy przedmiot badań, ich cel, odbiorcy uzyskanych wyników, ale i kluczowe pytania ewaluacji, kryteria, wskaźniki oraz sposoby jej wykorzystania. Tym samym, ewaluacja będąc uspołecznionym procesem, staje się refleksyjnym rozpoznaniem, a nawet wspieraniem wartości konkretnego działania. Staje się też świadomym procesem zmiany społecznej. Przyjmowana strategia socjalizacji wszystkich uczestników procesu, skupionych wokół dokonywanych badań, daje rzeczywisty impuls do refleksyjności, poznawania siebie i innych, a w końcu analizy wniosków z badań i sposobów ich wykorzystania.

W poprawnie prowadzonej ewaluacji przyjmuje się, iż uzyskane w toku badań wyniki zostaną rozumiejąco wykorzystane, nadając

jej tym samym walor użyteczności. Zakłada się, że w toku jej planowania i projektowania przeprowadzona będzie aksjologiczna refleksja, otwierająca dyskurs i debatę społeczną. Aktywne uczestnictwo w niej szerokiego środowiska społecznego przyczynia się do zrozumienia, udoskonalenia i rozwoju badanych działań. Społeczna dynamika tego procesu, wynikająca z dynamizmów społecznego konstruowania ewaluacji, jest jednym z najistotniejszych wyzwań, przed którymi stoją nie tylko ewaluatorzy, ale i użytkownicy badania. Dostrzeżenie i wykorzystanie potencjałów wynikających z dialogicznego i demokratycznego konstruowania ewaluacji są jej najważniejszymi wartościami. Dyskurs i zaangażowanie społeczne oznacza, że rzeczywiste cele, funkcje i rezultaty badań ewaluacyjnych nie są z góry zakładane. Zaangażowane w badane działanie strony mają możliwość wzięcia aktywnego udziału w projektowaniu i przeprowadzaniu badania, a także wykorzystaniu jego wyników. Zwiększa to prawdopodobieństwo zrozumienia istoty i potrzeby przeprowadzenia ewaluacji. Znacząco wpływa na uspołecznienie systemów podejmowania decyzji i samej kultury organizacyjnej, sprzyjając rozwojowi badanej rzeczywistości społecznej. Ponadto aktywne i dialogiczne uczestnictwo w ewaluacji nadaje jej rangę oraz podnosi poziom ważności i istotności samego badania w danej instytucji.

Nie ulega wątpliwości, że środowisko demokratyczne pozwala na zaangażowanie wszystkich stron we właściwe i najbardziej efektywne wdrażanie oraz przeprowadzanie procedur ewaluacyjnych. Uspołecznienie badań podnosi poziom prawdopodobieństwa wykorzystania wyników ewaluacji i podjęcia, w oparciu o nie, decyzji sprzyjającym innowacjom i zmianom na różnych poziomach rzeczywistości społecznej. Ewaluacja wpisuje się szczególnie w te sytuacje społeczne, w których działania i programy poddaje się

weryfikacji i zmianie. Pomocna w procesie wyborów, przeciwstawia się bezwolnemu i bezrefleksyjnemu przyjęciu narzuconego z góry stanu rzeczy. Tym samym ewaluacja opiera się na poczuciu odpowiedzialności moralnej, zaś sama praktyka ewaluacyjna jest orientowana poprzez refleksję nad jej sprawiedliwością i prawdziwością, a nawet – jak określił to Ernest R. House – przez namysł nad jej pięknem (House, 1997, s. 16).

Uspołecznianie procesu ewaluacyjnego

Ewaluacja jest procesem. Jej procesualność jest widoczna na różnych płaszczyznach jej planowania i przeprowadzania. To, co istotne w tym procesie, to przede wszystkim jego charakter społeczny, włączający i budujący więź pomiędzy uczestnikami. Ujawnia on perspektywy i potencjały rozwojowe, wskazując na możliwości i kierunki świadomej refleksji aksjologicznej, a w końcu na rzeczywiste autotransformacje. Wspomniany proces ma swój porządek, dynamikę i chronologię, a realizacja jego elementów we właściwej kolejności świadczy o prawidłowym wykorzystaniu potencjałów społecznych, organizacyjnych i kulturowych ewaluacji. Przystępując do planowania, a następnie wykonywania ewaluacji, należy przejść w ustalonym porządku, kolejne fazy tego procesu, które zapewniają jego spójność i logikę. Są nimi: diagnoza, dialog, dyskurs, plan, projekt, generowanie danych, analiza danych, raport, upowszechnienie wyników ewaluacji, wykorzystanie wyników ewaluacji (Jaskuła, 2013). Nie chodzi tylko o proste przestrzeganie etapowości w trakcie wykonywania badań ewaluacyjnych, ale o uwzględnienie istoty tej sekwencji już w trakcie ich planowania. Uporządkowany charakter wspiera rozumiejące włączanie zróżnicowanych aktorów sceny ewaluacyjnej. Ułożone w ustalonym porządku chronologicznym kolejne etapy ewaluacji wykraczają

poza proste modelowanie badania. Eksponują jej uspołecznienie, integrują środowisko, w którym prowadzone jest badanie, ale też ujawniają potencjały społeczne. Tym samym badanie ewaluacyjne bliskie jest koncepcji badań i działań przyjętych w pedagogice społecznej, zaś analiza poszczególnych elementów procesu ewaluacyjnego wskazuje na ich pedagogiczne wartości (Jaskuła, 2013b).

Ewaluacja buduje więź pomiędzy ewaluatorami, a ewaluowanymi i zamawiającymi. O powstanie tej wspólnoty ewaluator zabiega już na etapie planowania badania i dba o nią przez cały okres jego trwania. Uczestnicy zaangażowani w proces ewaluacji, we współpracy z ewaluatorami, podejmują kluczowe decyzje istotne z perspektywy ich konkretnych potrzeb, na które wrażliwe jest badanie ewaluacyjne. Są oni włączani w tworzenie kultury ewaluacyjnej projektu, a nawet szerszego środowiska konkretnej instytucji. Ich zaangażowanie w określenie celu ewaluacji, funkcji i roli, jakie będzie ona pełniła, uwrażliwia na faktyczne potrzeby środowiskowe. Ustalanie priorytetowych sposobów opracowania wyników badania, uwzględnia elementy strategiczne i taktyczne, środowiskowe i etyczne oraz określa, kto i w jaki sposób będzie zobowiązany do wykorzystania wyników. Tak projektowane badanie wymaga specyficznych kompetencji od ewaluatorów. Nie ograniczają się one tylko do kluczowych umiejętności przeprowadzania badań ewaluacyjnych, ale także związane są z umiejętnościami komunikacyjnymi, interakcyjnymi, animacyjnymi, kulturowymi i społecznymi. Ewaluator nie tylko nadzoruje poprawność metodyczną procesu, ale wspólnie z użytkownikami ustala istotne jego elementy, pilnując zarazem, aby były one obrazem systemu wartości aktorów sceny ewaluacyjnej (Simons, 2006).

Rola ewaluatora trudna jest do zamknięcia w jednej, technokratycznej i funkcjonalnej formule. To od niego zależy poziom uspołeczniania badań ewaluacyjnych. W modelu ewaluacji społecznej ewaluator zapewnia użytkownikom czynny i bezpośredni udział w całym badaniu. Dla wielu procedur konwencjonalnie realizowanych badań, metodyka ewaluacji jest niemal rewolucyjna, czasami niezrozumiała, a nawet niedopuszczalna. Poziom jej uspołeczniania wykracza poza etap projektowania badań. Uczestnicy ewaluacji formułują opinie na podstawie zebranych danych, a także interpretują wnioski z badań, nakładając na nie cały kontekst społeczny. Dotyczy to nie tylko perspektywy własnych doświadczeń, ale również hierarchii potrzeb i wyznawanych wartości. Opracowanie rekomendacji uwzględnia możliwości ich wdrożenia, dlatego uspołecznienie tego etapu badań jest bardzo istotne i potrzebne. Ewaluator, dążąc do uspołecznienia procesu ewaluacyjnego, zabiega również o czytelność i zrozumienie raportu z badań. Podstawowa struktura dokumentu kończącego badania, jego język i sposób komunikowania uwzględnia potrzeby zidentyfikowanych konkretnie odbiorców (Klus-Stańska, 2013, s. 71–90). Ewaluator współpracuje z użytkownikami również przy ustalaniu priorytetowych sposobów wykorzystania ewaluacji. Najistotniejsze jest wynegocjowanie ich w taki sposób, żeby spełnione były warunki aplikowalności, stosowalności i etyczności oraz żeby ewaluacja stała się badaniem użytecznym.

Spółeczne konstruowanie ewaluacji oznacza, że jej rzeczywisty projekt, przebieg i rezultaty nie są zakładane indywidualnie przez badacza. Wszyscy aktorzy sceny ewaluacyjnej mają możliwość przedstawienia w trakcie dyskursu swoich racji oraz dokonania weryfikacji swoich przekonań. Taki demokratyczny model ewaluacji pozwala na akceptację badań, których sami są współtwór-

cami. Wypracowana w czasie dyskusji współodpowiedzialność przyczynia się do akceptacji uzyskanych wyników badań. Tak projektowana ewaluacja pozwala nie tylko na interakcje, ale jest również szerokim procesem uczenia się, zaś zdobyta wiedza zgromadzona w trakcie tego procesu może być pomocna przy projektowaniu kolejnych badań, a także generuje możliwości wykorzystania ich wyników w procesie zarządzania (Kowalczewski, 2008). Ewaluacja społeczna pozwala zbadać problem z szerszej społecznie perspektywy, wywołując zmiany na różnych poziomach rzeczywistości społecznej, stymulując potencjały jej rozwoju.

Ewaluacja istnieje w konkretnym kontekście społecznym, który określa możliwości jej przeprowadzenia, zakres jej realizacji, ale także wyznacza potrzeby badawcze. To oddziaływanie pomiędzy ewaluacją, a uwarunkowaniami społecznymi jest wzajemne, bowiem wyniki ewaluacji mogą mieć wpływ na kierunki, zasięg i charakter przekształceń badanej rzeczywistości. Zaangażowanie w ewaluację oznacza uczenie się komunikacji społecznej, nabywanie wrażliwości na potrzeby instytucji czy innych ludzi, przewidywanie konsekwencji, logikę myślenia, przekładanie założeń teoretycznych na praktykę instytucji. Myślenie o ewaluacji oznacza naukę procesów uczenia się oraz krytycznego myślenia. Nawet nieukończone badanie ewaluacyjne może stać się motorem zmian i rozwoju samej instytucji, przynosząc większą wartość niż pewien określony zbiór wyników pozyskanych w innych badaniach (Jaskuła, 2012). Uczestnictwo w projektowaniu ewaluacji ma często trwalszy i szerszy wpływ niż same jej wyniki. Doświadczenie związane z zaangażowaniem się w ewaluację, może kształtować sposób myślenia, otwartość na badanie rzeczywistości i opieranie swoich decyzji na obiektywnych wynikach badań wspierających.

Zakończenie

W polskiej rzeczywistości ewaluacja wciąż wzbudza emocje, zwłaszcza w kontekście złego zrozumienia jej roli i funkcji, a także jej interakcyjnego procesu. Przyzwyczajenie do modelu badań, w których badacz lub badacze pryncypialnie określają ich zakres, cele, metodologię, a często i sposób wykorzystania wyników, stwarza trudności w akceptacji uspołecznionego paradygmatu, w którym o elementach procesu badawczego decydują również 'nie-badacze'. Czwarta generacja ewaluacji oraz jej późniejsze modyfikacje, poprzez angażowanie w proces badawczy zróżnicowane podmioty badanego działania, wystrzega się społecznego odrzucenia i alienacji samych badań, jak i ich wyników. Unika także wystąpienia wszelkich elementów indywidualnej i instytucjonalnej często ukrytej korupcji, która bezpośrednio lub pośrednio mogłaby mieć wpływ na uzyskane rezultaty. Badania ewaluacyjne w założeniu respektują standardy społecznej odpowiedzialności biznesu, ale także organizacji publicznych, edukacyjnych czy religijnych, podkreślając problem swojej społecznej racjonalności. Do konieczności uspołeczniania ewaluacji często nawiązywał w swoich publikacjach jeden z czołowych światowych przedstawicieli badań ewaluacyjnych M. Q. Patton, określając tę zależność „psychologią wykorzystywania”. Uczestnicy procesu ewaluacyjnego tym chętniej wykorzystują badania ewaluacyjne, im lepiej rozumieją ich istotę, im aktywniej uczestniczą w ich projektowaniu i im bardziej czują się za nie odpowiedzialni (Patton, 1978). Wraz z poziomem społecznego zaangażowania wzrasta też użyteczność ewaluacji, która staje się ważnym elementem rozwoju działań podejmowanych w danej społeczności.

Ewaluacja w polskiej rzeczywistości społecznej, zarządczej i decyzyjnej niestety przyjmuje na wielu płaszczyznach cechy działań

pozornych. Akceptacja samych badań ewaluacyjnych na różnych szczeblach funkcjonowania administracji publicznej, systemu edukacji i w różnych środowiskach zawodowych nie zawsze wiąże się z rzeczywistym wdrażaniem procesu ewaluacyjnego i uspołecznianiem jego projektowania oraz przebiegu. Zależność zachodzi też w drugą stronę. Pozorność stosowania ewaluacji obniża jej właściwą wartość, pozbawiając kluczowych funkcji i zniechęcając do wykorzystania jej wyników. Najczęściej nieautentyczność badań ewaluacyjnych przejawia się w przedmiotowym traktowaniu ich uczestników i ograniczaniu zakresu ich zaangażowania, w braku krytycznej refleksji nad projektowaniem poszczególnych etapów ewaluacji, w redukcji procedur metodologicznych, ograniczonym użyciu metod badawczych czy nierzetelnych sposobach wnioskowania. Elementy te skutkują środowiskowym brakiem chęci wykorzystania wyników badań, pozbawiając tym samym ewaluację istotnego jej waloru – użyteczności. Tym samym staje się ona przedsięwzięciem niemal „rytualnym” (Jaskuła, 2018). Należy ją wykonać i potraktować jako konieczny element szerszego procesu pozyskiwania i rozliczania środków. Musi się odbyć, ale nic cennego i trwałego nie będzie z niej wynikać.

Modelowo takie postępowania przypominają opisane już w latach siedemdziesiątych koncepcje działań pozornych, których podstawowe założenia koncentrują się wokół czynności, w rzeczywistości innych niż ich opisy i realny przebieg. Jak twierdził Stanisław Ossowski, praktyka wielu organizacji, szczególnie zarządzanych centralnie, wykształciła własne sposoby adaptacji ustrojowej, gospodarczej i formalnej, które polegają na mistyfikowaniu lub redefiniowaniu faktycznych działań, daleko odbiegając od ich założeń (Ossowski, 2001, s. 60). Sam termin „działania pozorne”, odwołuje się do teoretycznej koncepcji opracowanej przez Jana Lutyńskiego

w kontekście systemu monocentrycznego (Lutyński, 1977; Idem, 1990). Wydaje się, iż pojęcie to może być nadal użyteczne w opisie i wyjaśnianiu zjawisk zachodzących we współczesnych organizacjach oraz powiązanych z nimi formach życia społecznego.

Bibliografia

- Guba, E. G., Lincoln Y. S. (1989). Fourth generation evaluation. London: Sage Publications.
- House, E. R. (1997). Ewaluator w społeczeństwie. [w:] Ewaluacja w edukacji (red.) L. Korporowicz. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Joint Committee on Standards for Educational Evaluation (1981). Standards for Evaluations of Educational Programs, Projects and Materials. New York: McGraw-Hill.
- Jaskuła, S. (2012). Ewaluacja rozwojowa jako wyzwanie współczesnego systemu edukacji. „Zarządzanie Publiczne”. 3 (19), s. 89-98.
- Jaskuła, S. (2013). Metodologia procesu ewaluacyjnego, [w:] Ewaluacja programów operacyjnych – aspekty teoretyczne, metodologiczne i praktyczne, (red.) S. Ernest, A. Etmańska, J. Konkel, J. Rudnicka. Toruń: Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu.
- Jaskuła, S. (2013b). Pedagogika ewaluacji. „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”. 4 (64), s. 45-54.
- Jaskuła, S. (2018). Ewaluacja społeczna w edukacji, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Klus-Stańska, D. (2013). Myślenie poza diagnozą i ewaluacją: pytanie o możliwość zmiany logiki tworzącej edukację. „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”. 4(64), s. 71-90.

- Korporowicz, L. (red.) (1997). Ewaluacja w edukacji. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Korporowicz, L. (2008). Interakcyjne aspekty procesu ewaluacyjnego: pomiędzy analizą a animowaniem zmian społecznych. [w:] Środowisko i warsztat ewaluacji. (red.) A. Haber, M. Szałaj, Warszawa: PARP.
- Korporowicz, L. (2009). Współczesne koncepcje ewaluacji w kontekście wyzwań rozwoju regionalnego. [w:] Ewaluacja programów operacyjnych na poziomie regionalnym – teoria i praktyka. Opole: Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego.
- Korporowicz, L. (2010). Interakcyjna misja ewaluacji. [w:] Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Konteksty. (red.) G. Mazurkiewicz, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kowalczewski, W. (red.) (2008). Współczesne paradygmaty nauk o zarządzaniu. Warszawa: Difin.
- Lutyński, J. (1977). Działania pozorne. „Kultura i społeczeństwo”, 2(21), s. 69-78.
- Lutyński, J. (1990). Nauka i polskie problemy: komentarz socjologa. Państwowy Instytut Wydawniczy: Warszawa.
- Ossowski, St. (2001). O osobliwości nauk społecznych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Patton, M. Q. (1978). Utilization-Focused Evaluation, Beverly Hills: Sage.
- Patton, M. Q. (2013). Ewaluacja skoncentrowana na wykorzystaniu. [w:] (R)ewaluacja. Poszukiwanie nowych metod oceny efektów. (red.) A. Haber, Z. Popis. Warszawa: PARP.

- Simons, H. (2006). Ethics in Evaluation. [in:] The SAGE Handbook of Evaluation. (ed.) I. F. Shaw, J. C. Greene, M. M. Mark. London: Sage Publications.